Rhan Dau
ADRODDIAD CYFLWR yr AHNE

Cyflwyniad	61
Llonyddwch, Pellenigrwydd a Diffeithwch	63
Yr Amgylchedd Naturiol	69
Yr Amgylchedd Hanesyddol	77
Mynediad a Hamdden	83
Diwylliant a Phobl	87

Cyflwyniad

Wrth lunio agenda a fydd yn sicrhau bod rhinweddau a nodweddion arbennig Bryniau Clwyd a Dyffryn Dyfrdwy yn cael eu cadw, rhaid gwneud asesiad yn y lle cyntaf o'r maint a'r cyflwr presennol. Mae'n bwysig hefyd bod y materion sy'n effeithio arnynt yn cael eu hadnabod gan ragweld y ffactorau sy'n debygol o effeithio arnynt yn y dyfodol.

Mae Adroddiad Cyflwr yr AHNE yn nodi, lle bo hynny'n bosibl, ehangder a chyflwr yr holl nodweddion a'r ffactorau sy'n effeithio arnynt. Mae hefyd yn ceisio canfod cyflwr delfrydol ar gyfer y nodweddion hyn ac yn dechrau sefydlu dangosyddion a fydd yn helpu i ddiffinio yr hyn yr ydym yn anelu amdanynt wrth sicrhau lles yr AHNE. Mae'n broses barhaus sy'n dibynnu ar gasglu data a monitro yn gyson a'u gallu i ymateb i ofynion newidiol ar yr amgylchedd. Mae gofyniad am y wybodaeth ddiweddaraf a fydd yn arwain at ymatebion gwybodus i newid amgylcheddol.

Llonyddwch, Pellenigrwydd a Diffeithwch

Adnoddau / Nodweddion Arbennig	Disgrifiad	Materion	Statws
Llonyddwch, Pellenigrwydd a Diffeithwch	**Ymyrraeth** Gall amrywiaeth o ffactorau effeithio ar Lonyddwch, Pellenigrwydd a Diffeithwch yr AHNE. Gall sŵn traffig, llygredd golau, effaith gwaith chwarel a chyfleustodau i gyd gael effaith ar lonyddwch yr AHNE ac ar fwynhad pobl o'r tirwedd.	• Golau o brif aneddiadau, yn enwedig i'r dwyrain ac i'r gogledd o'r AHNE, yn cael effaith sylweddol ar awyr dywyll y nos. • Llygredd golau a sŵn o drafnidiaeth, datblygiadau a hamdden yn difetha'r llonyddwch - A55, A494, A5, A542. • Elfennau ymwthiol a diraddiol fel llinellau pŵer/llinellau ffôn, trosglwyddyddion, mastiau a thyrbinau gwynt yn gallu cael effaith sylweddol. • Gall effeithiau cronnus o newid ar raddfa fechan arwain at ddirywiad yng nghymeriad y dirwedd. • Gallai datblygiad a ganiateir sydd wedi'i gwblhau yn yr AHNE hefyd effeithio ar y dirwedd. • Darparu ar gyfer mynediad i ymwelwyr a safleoedd cyrchfan o fewn lleoliadau sensitif.	Angen mapio ymyrraeth ymhellach **Ehangder:** • Bolardiau ac arwyddion gyda golau yn Sir Ddinbych - 80 o fewn AHNE Wrecsam - anhysbys Sir y Fflint - anhysbys • Goleuadau Stryd 1,350 yn agos i, neu o fewn yr AHNE yn Sir Ddinbych.

Llonyddwch, Pellenigrwydd a Diffeithwch

Ffyrdd

Mae'r prif ffyrdd a'r llwybrau cyfathrebu yn yr AHNE yn croesi Bryniau Clwyd yn bennaf mewn cyfeiriad dwyreiniol - gorllewinol, ac yn rhedeg mewn cyfeiriad dwyreiniol - gorllewinol ar hyd Dyffryn Dyfrdwy a Dyffryn Morwynion. Y ffordd mwyaf arwyddocaol yw'r Euroroute A55 deuol sy'n mynd drwy'r rhan gulaf o'r AHNE yn Rhuallt. Ffyrdd pwysig eraill yw Cefnffyrdd yr A5 a'r A494 a'r A542, Bwlch yr Oernant, A5104, A5151, A541, A539 a'r A525. Fodd bynnag, mae'r rhan fwyaf o'r rhwydwaith o fewn yr AHNE yn cynnwys ffyrdd a lonydd llai, llawer ohonynt yn ychwanegu at gymeriad yr ardal.

- Effaith amgylcheddol posibl o gynlluniau gwella'r prif ffyrdd yn yr AHNE.
- O bosib yn colli'r cymeriad gwledig a nodweddion o ganlyniad i gynnal a chadw priffyrdd, arwyddion a mân welliannau.
- Traffig cynyddol yn ymwneud â phobl sy'n gweithio pellter sylweddol o'r man lle maent yn byw, gan gynyddu traffig cymudwyr, a defnyddio ceir ar gyfer ymweliadau hamdden.
- Codi ymwybyddiaeth o'r AHNE trwy arwyddion trothwy/pentref.

- Hyd a dosbarth y ffyrdd yn yr AHNE:

Euroroute Deuol	1.6km
Cefnffyrdd	35.0km
Ffordd A	49.2km
Ffordd B	23.6km
Ffyrdd bychain	338.8km
Ffyrdd Sirol Annosbarthedig	60.9km
Cyfanswm hyd y ffordd	509.1km

- Nifer o arwyddion trothwy AHNE – 16
- Nifer o arwyddion pentref AHNE wedi eu brandio – 21

Mwynau

Mae'r daeareg o galchfaen a llechi ym Mryniau Clwyd a Dyffryn Dyfrdwy wedi'i ecsbloetio ar gyfer ei gyfoeth mwynol ers canrifoedd. Mae hyn wedi gadael ei ôl ar y dirwedd; llawer o safleoedd mwynau wedi'u gadael neu wedi cael eu cymhathu i mewn i'r dirwedd dros amser ond mae eraill yn dal i greithio'r ardal. Mae dau chwarel llechi weithredol yn yr AHNE, mae safleoedd eraill yn segur, ond gyda hen ganiatâd cynllunio. O ystyried graddfa'r gweithrediadau mwynau a'u heffaith bosibl ar ardal eang, gan gynnwys golygfeydd pwysig allan o'r AHNE, mae angen rhoi sylw i chwareli gweithredol a segur tu allan i'r ardal ddynodedig.

- Adfer ac ôl-ofal o chwareli, gan gynnwys y rhain sydd y tu allan i'r AHNE ond yn weladwy o'r AHNE neu'n cael effaith ar olygfeydd i mewn i'r ardal.
- Safleoedd segur - angen mynd ar drywydd Hysbysiadau Gwahardd o dan Adran 102 o Ddeddf T&C 1990.

O fewn yr AHNE:

- Nifer y chwareli gweithredol - 2
- Arwynebedd y chwareli gweithredol - 41.5 ha % o gyfanswm arwynebedd AHNE - 0.11%
- Nifer y chwareli segur - anhysbys
- Ardal o chwareli segur – anhysbys % o gyfanswm ardal AHNE - anhysbys
- Nifer o Orchmynion Gwahardd wedi'u cadarnhau - anhysbys

O fewn 3km o'r AHNE:

- Nifer y chwareli gweithredol - 8
- Arwynebedd y chwareli gweithredol - 203.38ha
- Nifer y chwareli segur - anhysbys
- Arwynebedd y chwareli segur - anhysbys

Llonyddwch, Pellenigrwydd a Diffeithwch

Ynni a Chyfleustodau

Llinellau trawsyrru trydan uwchben a mastiau cyfathrebu yw'r isadeiledd cyfleustodau mwyaf amlwg o fewn yr AHNE. Mae'r llinellau pŵer mwyaf yn croesi'r AHNE ar ei bwynt culaf ger Rhuallt ac yn teithio trwy'r AHNE i lawr Dyffryn Morwynion. O ystyried topograffeg yr AHNE mae'n leoliad deniadol ar gyfer isadeiledd cyfathrebu. Y gosodiadau mwyaf amlwg yw'r mastiau ym Moel y Parc a Cyrn y Brain, ond mae yna fastiau amlwg hefyd yng Ngwaenysgor, Moel Gelli, Craig-y-Dduallt, Coed Mawr a Moel y Barbwr.

Nodwedd gymharol newydd o isadeiledd ynni rhanbarthol yw datblygu ffermydd gwynt mawr ar y tir ac ar y môr.

- Gall ceblau a gwifrau uwchben effeithio ar gymeriad y tirwedd lleol.
- Mae'r amharodrwydd i rannu mastiau yn arwain at ddyblygu a chynnydd yn yr effaith ar y dirwedd leol.
- Gwell cysylltedd ffôn symudol 'mannau sy'n achosi problemau' yn arwain at bwysau am fastiau cyfathrebu ychwanegol.
- Effaith gronnus datblygiadau ffermydd gwynt ar raddfa fawr yn yr AHNE yn effeithio ar gymeriad y dirwedd a'r ymdeimlad o lonyddwch.
- Yr angen i symud tuag at ddatblygiad di-garbon heb niweidio'r AHNE.

Ehangder:
- Hyd y cebl foltedd uchel (400kV) uwchben gan y Grid Cenedlaethol - 17.46km
- Hyd y llinellau trydan 132kV uwchben – 1.38km
- Hyd y llinellau pŵer 33kv uwchben 44.76km (87.85)
- Hyd y llinellau trydan 33kv dan y ddaear - 6.19km (12.15%)

Mastiau cyfathrebu:
- Moel y Parc (Teledu)
- Moel y Gelli (Gwasanaethau Brys)
- Gwaenysgor
- Bryn Alyn
- Cyrn y Brain
- Moel Gelli
- Craig-y-Dduallt
- Coed Mawr
- Moel y Barbwr

Tyrbinau gwynt:
- Tyrbin gwynt 1.46m o uchder wedi'i ganiatáu o fewn yr AHNE
- Tyrbinau gwynt 50m+ uwch o fewn 15km – 122

Arferion Rheoli Perfformiad

Arferion Rheoli Tir yn newid yn barhaus, gan addasu i bolisi'r llywodraeth, newid yn yr hinsawdd a gwelliannau amaethyddol. Mae'r newidiadau hyn mewn rheoli gyda'r gallu i gael effaith ar dirwedd yr AHNE.

- Gall effaith polisïau amaethyddol a choedwigaeth Ewrop a Llywodraeth Cymru gael effaith sylweddol ar gymeriad y dirwedd a golygfeydd.
- Mae'n bwysig bod y gwelliannau a chreu cynefinoedd yn dod yn rhan o systemau a busnesau rheoli tir hyfyw.

- 6,441.35 ha o'r AHNE yn Dir Comin (16.55% o gyfanswm arwynebedd AHNE)
- 7,786.98ha (20% o gyfanswm arwynebedd AHNE) o dir yn yr AHNE yng nghynllun Glastir (amaeth a'r amgylchedd) yn 2013.
    - 5,232.24ha (67%) Lefel Mynediad
    - 793.75ha (10%) Glastir Uwch
    - 1,760.99ha (23%) Comin Glastir

	• Mae arferion ac offer amaethyddol modern yn arwain at gaeau mwy o faint gyda llai o ffiniau mewnol a phyrth ehangach, sy'n gallu diraddio cymeriad y dirwedd leol. • Gall plannu coedwigoedd a chynaeafu geometregol, a phatrymau torri grug ychwanegu llinellau ymwthiol yn y dirwedd. • Diffyg lleiniau clustogi ar hyd cyrsiau dŵr.	**Amddiffyn:** • 8,028.37 ha o'r AHNE wedi'i ddynodi fel Ardaloedd Cadwraeth Arbennig (20.62% o arwynebedd tir AHNE) • 9,097.34 ha o'r AHNE wedi'i ddynodi fel Safle o Ddiddordeb Gwyddonol Arbennig (23.36% o arwynebedd tir AHNE) • 2,555.05 ha o'r AHNE wedi'i ddynodi fel Ardal Gwarchodaeth Arbennig (6.56% o arwynebedd tir AHNE) • 21.33 ha o'r AHNE wedi'i ddynodi fel Gwarchodfa Natur Lleol (0.05% o arwynebedd tir AHNE) • 3,451.92 ha o'r AHNE wedi'i ddynodi fel Safle o Ddiddordeb Gwyddonol Arbennig (8.87% o arwynebedd tir AHNE)
Newid Hinsawdd Mae'r AHNE wedi esblygu dros amser, ac wedi'i siapio gan rymoedd daearegol, r hinsawdd a gweithgarwch dynol, ac mae'r esblygiad hwn yn un barhaus. Mae disgwyl i newid yn yr hinsawdd i gael dylanwad mawr yn y degawdau i ddod, ac mae angen i ni reoli'r broses hon, gan gymryd camau i addasu effeithiau ac i wneud y gorau o'r cyfleoedd. Er bod yr hinsawdd fyd-eang wedi bod yn gymharol sefydlog ers miloedd o flynyddoedd, mae digwyddiadau tywydd eithafol diweddar a thueddiadau sy'n aros am gyfnodau hirach yn awgrymu bod y newid erbyn hyn o ganlyniad i weithgaredd dynol. Mae disgwyl i newid yn yr hinsawdd i barhau, gan achosi hafau poethach a sychach, gaeafau gwlypach a chynhesach, tywydd mwy eithafol a lefel y môr yn codi yng Nghymru a gweddill Prydain. Mae disgwyl i newid yn yr hinsawdd i barhau, gan achosi hafau poethach a sychach, gaeafau gwlypach a chynhesach, tywydd mwy eithafol, cyfnodau o sychder, tywydd poeth, glawiad trwm a lefel y môr yn codi ar gyflymder cynyddol yng Nghymru a gweddill Prydain dros y degawdau i ddod.	• Gall mesurau addasu a lliniaru effeithio ar yr AHNE a'i leoliad. • Gostyngiad mewn aer ac ansawdd dŵr yn effeithio ar iechyd y boblogaeth a'r ecosystem. • Gostyngiad / cynnydd tymhorol yn llif y dŵr. • Pwysau am amddiffynfeydd rhag llifogydd amhriodol gyda gwaith carthu a datblygiad yn diraddio cymeriad y dirwedd leol. • Gallai cyfnodau hir o dywydd sych arwain at fwy o berygl tân, yn enwedig ar rhostiroedd.	• 9,428 ha (24.2% o arwynebedd AHNE) yn rhostir grugog. • Cyfanswm arwynebedd AHNE o dan goetir- 5,165.24 ha (13.27% o'r ardal AHNE).

Bro/Yr Iaith Gymraeg

Mae 'Bro' yn air Cymraeg sy'n disgrifio ymdeimlad o berthyn a chydlyniant cymunedol o fewn ardal. Mae'n gysyniad anniriaethol sy'n anodd i'w ddiffinio, ond serch hynny yn elfen ddilys o gymunedau Cymreig cynaliadwy. Mae'r iaith Gymraeg yn rhan o gymeriad traddodiadol a diwylliannol yr AHNE. Mae'r defnydd o'r Gymraeg yn fwy na chyfartaledd Cymru (21.3%) ac yn parhau i fod yn nodwedd arwyddocaol o'r ardal. Mae'r gyfran fwyaf o ddefnyddwyr iaith Gymraeg yn byw yn rhannau gorllewinol a de orllewin yr AHNE.

Symudiad prydferth a symudiad rhamantus

Mae hanes y symudiad prydferth yn yr AHNE yn mynd yn ôl i ddiwedd y 18fed ganrif, yn enwedig yn Nyffryn Dyfrdwy o gwmpas Llangollen. Paentiwyd yr ardal gan Turner a Wilson ymysg eraill. Mae gan Richard Wilson gysylltiadau agos ag ardal Loggerheads. Sefydlodd 'Merched Llangollen' Dyffryn Dyfrdwy fel 'canolfan o werthfawrogiad i brydferthwch' o'u cartref ym Mhlas Newydd. Beirdd ac awduron megis Wordsworth, Gerald Manley Hopkins a Mendelssohn hefyd wedi cael eu hysbrydoli gan dirwedd yr AHNE.

Eisteddfodau

Gan adeiladu ar y traddodiadau artistig hyn, mae Llangollen yn adnabyddus ledled y byd am yr Eisteddfod Ryngwladol, a gynhelir yn flynyddol yn y dref ers 1947. Corwen oedd lleoliad yr eisteddfod genedlaethol cyhoeddus cyntaf yn 1919.

- Cynnwys y Gymuned a chymryd rhan mewn digwyddiadau a thraddodiadau lleol.
- Mewnfudo yn newid cyfansoddiad cymunedau
- Mae angen codi ymwybyddiaeth y gymuned o'r AHNE a'r manteision a ddaw yn ei sgil, yn enwedig yn y de.
- Mae angen codi ymwybyddiaeth busnesau lleol o'r AHNE a'r manteision a ddaw yn ei sgil.
- Cynnal yr Iaith Gymraeg
- Diffyg / colli cyfleusterau i ddathlu cysylltiadau diwylliannol.
- Pwysau ymwelwyr yn diraddio cymeriad y dirwedd mewn lleoliadau allweddol.
- Colli golygfeydd arwyddocaol sy'n cael eu crybwyll mewn celf neu ryddiaith oherwydd llechfeddiant llystyfiant, neu ddatblygiad ansensitif.

- Canran y boblogaeth sy'n siarad, darllen ac ysgrifennu Cymraeg yn yr AHNE (2011):
  - Gogledd – 26.7%
  - Gorllewin – 37.2%
  - Dwyrain – 24.2%
  - De – 29.1%
- Nifer y grwpiau cymunedol gweithgar - Anhysbys
- Nifer y sioeau cymunedol - 6
- Nifer o gyhoeddiadau cymunedol - Anhysbys
- Cylch Meithrin / clybiau Ti a Fi - 7
- Ysgolion cynradd cyfrwng Cymraeg yn yr AHNE - 2

Yr Amgylchedd Naturiol

Adnoddau / Nodweddion Arbennig	Disgrifiad	Materion	Statws
Amgylchedd Naturiol	**Budd-daliadau a Gwasanaethau Naturiol** Mae tirwedd yr AHNE yn bwysig ar gyfer yr adnoddau y mae'n ei gynnig sydd o fudd i bawb, megis dŵr, bwyd a lleoliadau ar gyfer mwynhad tawel. Mae'r manteision hyn, a elwir gyda'i gilydd fel Gwasanaethau Ecosystem yn dangos bod tirwedd yr AHNE nid yn unig yn darparu amrywiaeth gyfoethog o gynefinoedd a rhywogaethau, ond hefyd yn cyfrannu'n gadarnhaol at gynhyrchu bwyd, rheoli hinsawdd a darpariaeth hamdden.	• Mae angen systemau a rhwydweithiau naturiol sy'n addas at y diben, gyda mwy o leoedd a lleoedd gwell i natur er budd bywyd gwyllt a phobl. • Mae angen nodi'r holl fanteision a'r gwasanaethau a ddarperir gan y system naturiol. • Diffyg data a gwybodaeth yn ei gwneud yn anodd rheoli o fewn terfynau amgylcheddol. • Nid oes llinell sylfaen ar gyfer rhoi gwerth i'r gwasanaethau a'r manteision a dderbyniwyd gan y system naturiol.	**Cynlluniau Dalgylch:** • Dalgylch Dyfrdwy • Dalgylch Clwyd

Cadernid Cynefin

Cadernid Cynefin yw gallu cynefinoedd i ymateb i aflonyddwch naturiol neu aflonyddwch gan ddyn trwy adferiad cyflym neu drwy wrthsefyll difrod.

- Ni ddeallir cadernid a chyflwr y system naturiol yn llwyr.
- Y sylw sy'n cael ei roi i gynefinoedd o flaenoriaeth ar draul safleoedd eraill pwysig yn lleol megis ymylon ffyrdd a choridorau eraill.
- Mae angen ehangu a chysylltu bywyd gwyllt a chynefinoedd cyfoethog.

Dynodiadau / ACA

Ardaloedd Cadwraeth Arbennig (ACA) ac Ardaloedd Gwarchodaeth Arbennig (AGA) yn amddiffyniadau cyfreithiol ar gyfer safleoedd o bwysigrwydd Ewropeaidd ar gyfer cynefinoedd ac adar, er mwyn amddiffyn yn erbyn gweithgareddau niweidiol. Mae'r dynodiadau hyn yn ffurfio rhan o rwydwaith Ewropeaidd mwy o faint o'r enw Natura 2000.

Safleoedd o bwysigrwydd cenedlaethol yn cael eu dynodi a'u hamddiffyn fel Safleoedd o Ddiddordeb Gwyddonol Arbennig (SoDdGA).

Tir a ddynodwyd fel safleoedd bywyd gwyllt y Sir yn aml yw'r enghreifftiau lleol gorau o gynefinoedd, a rhoddir ystyriaeth berthnasol iddynt yn y broses gynllunio.

Mae'r rhain a dynodiadau eraill yn darparu lefel o amddiffyniad ar gyfer safleoedd pwysig yn erbyn gweithgaredd allai fod yn niweidiol.

- Angen sicrhau bod gan safleoedd statws cadwraeth ffafriol.
- Pwysau ymwelwyr mewn ardaloedd cadwraeth allweddol.
- Nid yw dynodiadau yn mynd i'r afael â'r holl fuddiannau cadwraeth.

Ehangder:

- Mae 22 SoDdGA yn yr AHNE, yn goruchuddio 9,097.34 ha (23.36% o gyfanswm arwynebedd AHNE).
- Mae 3 ACA yn gorchuddio 8,028.37 ha (20.62% o'r AHNE)
- Mae yna 1 AGA sy'n gorchuddio 2,555 ha (6.56% o'r AHNE)
- Mae 162 o Safleoedd Bywyd Gwyllt yn gorchuddio 3,451.92 ha (8.87% AHNE)
- Mae yna 1 AGA sy'n gorchuddio 21.33 ha (0.05% AHNE)
- Mae 73 o Safleoedd Bywyd Gwyllt yn gorchuddio 676.45 ha (1.74% AHNE)

Amodau:

Mae CNC yn parhau i fonitro cyflwr SoDdGA, ACA ac AGA. Mae pob SoDdGA daearegol mewn cyflwr ffafriol.

Tir Calchfaen, clogwyni a sgriau

Mae glaswelltiroedd calchaidd fel arfer i'w cael ar briddoedd bas trafasig sy'n deillio o'r creigiau calchfaen o dan y ddaear. Yn nodweddiadol maent yn dyweirch rhywogaeth gyfoethog byr sy'n cynnwys amrywiaeth o weiriau a pherlysiau. Yn yr AHNE mae glaswelltir calchaidd i'w gael yn bennaf yn y gogledd o Brestatyn i Gwm, yn ganolog ar hyd Dyffryn Alun, gan gynnwys yr ail balmant calchfaen fwyaf yng Nghymru ym Mryn Alyn, ac yn y de o gwmpas creigiau Eglwyseg lle mae ardaloedd mawr o sgri.

Palmant calchfaen yw ardal o galchfaen sy'n gorwedd yn agored yn gyfan gwbl neu'n rhannol ar wyneb y ddaear ac wedi ei hollti gan erydiad naturiol. Gallent fod yn goediog neu'n agored ac mae'r ddau fath yn bodoli o fewn yr AHNE.

Mae nifer o ogofau daearegol sy'n gysylltiedig ag ardaloedd Calchfaen yr AHNE. Ogofâu a astudiwyd wedi cael eu canfod i fod o bwys archeolegol ar gyfer gweithgareddau pobl ac anifeiliaid. Systemau ogofâu yn Nhremeirchion, Llanarmon-yn-lâl a Loggerheads ymhlith y rhai mwy adnabyddus. Yn 2015, sefydlwyd prosiect wedi'i ariannu gan Cadw i ddarganfod mwy am ogofâu Calchfaen yng ngogledd ddwyrain Cymru.

Mae llethrau sgri ar greigiau Eglwyseg yn nodwedd ddaearegol bwysig, gyda Llwybr Cenedlaethol Clawdd Offa yn mynd heibio'r llethrau.

- Diffyg pori yn annog llechfeddiant prysgwydd.
- Gor-bori yn arwain at golli amrywiaeth rhywogaethau
- Cyfoethogi priddoedd o ganlyniad i wrteithiau, cymhwyso chwynladdwyr, aredig ac ail-hadu ar gyfer dibenion amaethyddol.
- Asideiddio a chyfoethogi gyda nitrogen wedi'u hachosi gan ddyddodiad atmosfferig.
- Pwysau hamdden yn achosi newidiadau mewn blodau sy'n gysylltiedig â chywasgu pridd.
- Pwysau hamdden ar nodweddion daearegol calchfaen SoDdGA megis llethrau sgri Eglwyseg a glaswelltir calchfaen Llwybr Panorama.
- Goresgyniad gan rywogaethau o blanhigion sydd ddim yn rhai brodorol.
- Gwybodaeth gyfyngedig o systemau tanddaearol.
- Cloddio creigiau Calchfaen i'w defnyddio mewn gerddi.
- Chwarela.

Ehangder:

- Pafin Calchfaen: 1.88ha (13.82% o'r Pafin Calchfaen yng Nghymru - cyfanswm Cymru 13.6 ha)
- Sgri: 22.89 ha

Dangosyddion:

- Mae 12 SoDdGA yn yr AHNE yn cynnwys nodweddion Daearegol.
- Mae 73 RIGS yn yr AHNE, yn goruchuddio 676.45 ha (1.74% o gyfanswm arwynebedd AHNE).
- 315.52 ha (88.23%) o fewn ACA, SoDdGA neu Safle Bywyd Gwyllt.
- 230.3 ha (64.4%) dynodiad rhyngwladol a chenedlaethol gydag ymrwymiadau i gynnal / adfer cyflwr ffafriol (ACA a SoDdGA).

Dangosyddion systemau Ogofâu Calchfaen:

- Nifer yr ogofâu yn yr AHNE – anhysbys
- 4 system ogofâu wedi eu diogelu fel SoDdGA; Ogofâu Cwm Alyn (Coedwig Dyffryn Alyn ac Ogofâu Cwm Alyn - SoDdGA), Ogofâu Cae Gwyn ac Ogofâu Ffynnon Beuno, Ogofâu Tremeirchion (y ddau Ffynnon Beuno a Cae Gwyn - SoDdGA) ac Ogofâu Mwynglawdd (Mynyddoedd Rhiwabon / Llantysilio a Mwynglawdd- SoDdGA).

Rheoli Ffafriol o Gynefinoedd Calchfaen:

- 1.05 ha (0.29% adnodd) o fewn safleoedd a reolir/dan berchnogaeth Gwasanaeth Cefn Gwlad Cyngor Sir Ddinbych.
- 5.47 ha (1.53% adnodd) o fewn safleoedd NWWT a reolir.

Amodau:

- Mae CNC yn parhau i fonitro cyflwr SoDdGA, ACA ac AGA.
- Pob SoDdGA daearegol mewn cyflwr ffafriol.

O 2015 i 2018, mae disgwyl buddsoddiad sylweddol mewn nodweddion Calchfaen yn yr AHNE trwy'r prosiect Etifeddiaeth Calchfaen sydd wedi ennill cyllid o gronfa cystadleuol CNC.

Rhostiroedd grug a chefnoedd bryniog

Mae'r ardal wedi'i orchuddio â grug, llus ac eithin gorllewinol gyda chymunedau o oedranau amrywiol yn ddelfrydol. Mae gan yr ardal amrywiaeth penodol o adar cysylltiedig, yn cynnwys grugieir, clochdar y cerrig a chrec yr eithin.

Yn bennaf rhostir a geir ar fynyddoedd Gogleddol y Berwyn, Llantysilio, Rhiwabon a Llandegla yn ardal ddeheuol yr AHNE. Mae rhostir grug i'w gael hefyd mewn blociau mawr ar hyd cefnen Bryniau Clwyd rhwng Llandegla a Bodfari.

- Trosi i laswelltir drwy aredig, ail-hadu, calchu a gwrteithio at ddibenion amaethyddol.
- Rhannu'r tir comin trwy ddefnyddio ffensys mewnol a cholli heidiau o braidd.
- Diffyg pori / wedi gadael y tir.
- Diffyg strwythur a rheoli ar y rhostiroedd yn golygu gorbori lleoledig.
- Y broses o reoli'r gwaith o losgi / tanau gwyllt yn wael.
- Dulliau amhriodol o fwydo atodol.
- Goresgyniad o redyn. Pwysau hamdden trwm yn achosi erydiad, yn enwedig defnydd anghyfreithlon o gerbydau sydd oddi ar y ffordd yn ne'r AHNE.
- Diffyg rheolaeth priodol o gylchdroi grug.
- Coedwigo.
- Cyfoethogi Nitrogen a achosir gan ddyddodiad atmosfferig.

Cyflwr delfrydol:

Rhostir yr ucheldir mewn 'cyflwr ffafriol' yn cael ei ddominyddu fel arfer gan ystod o orlwyni megis grug, llus, creiglus, grug y mêl ac eithin gorllewinol. Maent yn gyffredinol yn strwythurol amrywiol, sy'n cynnwys clystyrau o lystyfiant gyda grug ar wahanol gyfnodau o dwf, gan gynnwys ardaloedd o rug aeddfed. Mae'r cynefin hwn yn cynnal casgliad pwysig o adar, ffawna diasgwrn cefn amrywiol ac, mewn rhai achosion, casgliadau o fwsoglau a llysiau'r afu prin a lleol.

Ehangder:

- 9,428 ha (24.2% o ardal AHNE) (yn cynnwys ardaloedd diraddiedig / ar gyfer adfer / ehangu).

Dangosyddion:

- 9,317.2 ha (98.9%)gyda rhyw fath o ddynodiad sy'n rhoi lefel o warchodaeth.
- 7,776.6 ha (82.48%) yn cael ei ddiogelu fel SoDdGA neu ACA.

Rheoli Ffafriol:

- 683.51 ha (7.25% adnodd) o fewn safloedd o berchnogaeth/sy'n cael eu rheoli gan Wasanaeth Cefn Gwlad CSDd.

Amodau:

- Ar hyn o bryd mae'r rhan fwyaf o'r ardaloedd rhostir yn yr AHNE yn cael eu rheoli drwy dorri a llosgi grug, a thorri a chleisio rhedyn.
- Ehangder y rhedyn yn anhysbys. Rhwng 2008 a 2012, yn ardal y prosiect Grug a Chaerau cafodd 1,029 ha o redyn ei chwistrellu, a 270.5 ha eu torri / cleisio. Rhostir gyda rhedyn drosto wedi gostwng o 788 ha i 303 ha.
- Rhwng 2008 a 2012, ym Mryniau Clwyd a mynyddoedd Llantysilio, cyfanswm y grug aeddfed / dirywiedig wedi gostwng o 384 ha i 367 ha

Mae'r prosiect Grug a Chaerau o Gynllun Partneriaeth Tirwedd a fu'n rhedeg rhwng 2008 a 2012, ac sy'n canolbwyntio ar Fryniau Clwyd ac ardaloedd rhostir mynyddoedd Llantysilio. Gwnaed gwaith sylweddol i leihau maint y rhedyn drwy chwistrellu o'r awyr, yn ogystal â gweithio gyda thirfeddianwyr a phorwyr i wella cyflwr y rhostir. Cynhaliwyd arolygon ar gyflwr y grug yn 2005 a 2010, gan ddangos gwelliant yn strwythur oedran y grug yn ogystal â gostyngiad ym maint yr arwynebedd y mae'r grug yn ei orchuddio.

Coetir a choed hynafol

Mae llawer o'r coetiroedd hyn yn cynrychioli cysylltiad â'r dirwedd gan ei fod yn ymddangos ar ôl yr oes iâ ddiwethaf ac yn cefnogi ystod eang o fflora a ffawna. Coetiroedd onnen yn arbennig o bwysig yn Nyffryn Alyn lle mae wedi cael ei ddynodi fel ACA. Mewn rhannau eraill o'r AHNE mae coedwigoedd derw yn bwysig.

Coed hynafol yn goed sydd, oherwydd eu maint ac oedran yn cael eu hystyried i fod o werth diwylliannol, tirwedd a chadwraeth natur eithriadol. Coed hynafol yn aml yn gysylltiedig â pharcdir, ac fel arfer i'w cael mewn ardaloedd ar dir isel. Mae yna ychydig yng ngogledd yr AHNE a mwy i'w gweld yn y de. Gellir gweld rhai enghreifftiau da ar yr Eglwyseg (Ywen / Masarn Maes), yn Rhaeadr y Bedol, yn Eglwys Trefor a Chastell y Waun.

- Atal pori yn golygu aildyfiant naturiol.
- Colled oherwydd cloddio lleol.
- Diffyg rheoli coetiroedd penodol a rhoi'r gorau i reolaeth draddodiadol.
- Darniad o berchnogaeth.
- Goresgyniad gan rywogaethau brodoredig yn arwain at newid yn strwythur a chyfansoddiad (sycamorwydd a ffawydd).
- Colli rhywogaethau megis y wiwer goch.
- Pwysau datblygu.
- Effeithiau llygredd aer.
- Asideiddio priddoedd basig trwy rym sborionol o goed conwydd masnachol.
- Mae llawer o goetiroedd lled-naturiol wedi lleihau o ganlyniad i ailblannu coed conwydd egsotig.

Heintiau ac afiechydon

- Gallai clefydau coed presennol / yn y dyfodol gael effaith sylweddol ar gymeriad y dirwedd leol.
- Phytopthora Ramorum - Llus a Llarwydd (wedi eu rhestru fel organeb a reolir yn yr UE).
- Chalara fraxinea – Onnen yn gwyro.
- Phytophthora Alni - gwern.
- Gall canopïau sy'n cael eu heffeithio gan glefyd fod yn agored i gyfraddau uwch ohonynt yn cael eu heffeithio gan y gwynt a goresgyniad gan rywogaethau anghynrychioliadol.

Cyflwr delfrydol:

Mae gan goetir mewn 'cyflwr ffafriol' strwythur amrywiol gydag o leiaf tri dosbarth oedran wedi'u lledaenu ar draws y disgwyliad oes cyfartalog ar gyfer y coed mwyaf cyffredin, mannau agored – safiadau dros dro a pharhaol o goed aeddfed/hŷn heb darfu arnynt yn ormodol, isdyfiant a hen bren marw wedi syrthio ac yn dal i sefyll ac wedi cronni. Yn bennaf dylid cynnwys rhywogaethau brodorol ac ni ddylai fod arwyddion o golli coed a llwyni brodorol ar raddfa gyflym. Dylai fod arwyddion hefyd o eginblanhigion yn tyfu i fod yn lasbrennau i goed ifanc ar ddigon o ddwysedd i gynnal dwysedd canopi.

Ehangder:

- Llydanddail (gan gynnwys cymysg) coetir: 1809.43ha (4.65% AHNE) Ardal AHNE lle mae 795.8 ha (2.04% o'r AHNE) yn Goetir Hynafol sy'n Lled Naturiol neu Goetir Hynafol wedi ei Ailblannu.

Dangosyddion:

- 199.9 ha (11.04%) are within international and national designation (SAC and SSSI).

Rheoli Ffafriol:

- 54.79 ha (3.03% adnodd) o fewn Parciau Gwledig a safloedd o berchnogaeth/sy'n cael eu rheoli gan Wasanaeth Cefn Gwlad CSDd
- 17.72 ha (0.98% adnodd) o fewn safleoedd NWWT a reolir.

Amodau:

Coetir SDdGA

- Mae CNC yn parhau i fonitro cyflwr SoDdGA, ACA ac AGA.

Dyffrynoedd Afonydd

Nid yn unig mae dyffrynnoedd afonydd yn bwysig ar gyfer cwrs y dŵr ei hun, ond hefyd y banc a'r tir cysylltiedig neu barth y glannau. Maent yn systemau dynamig ac yn darparu ystod eang o gilfachau ecolegol sy'n cefnogi fflora a ffawna amrywiol. Maent hefyd yn ffurfio coridorau bywyd gwyllt pwysig, gan alluogi gwasgariad ac ymfudiad rhywogaethau.

Mae tri dyffryn afon allweddol yn yr AHNE. Yr Afon Dyfrdwy o Gorwen i Drecelyn, Afon Alun o Gilcain i Lanferres a'r Afon Chwiler o Fodfari i Felin-y-Wern.

- Llygredd dŵr o garthion, asideiddio, draenio trefol, dŵr ffo amaethyddol a difrod mwyngloddio diwydiannol.
- Colli llystyfiant ar y glannau trwy or-bori a sathru. Gall hyn hefyd arwain at ymylon afon yn erydu ac yn siltio o sianel yr afon gyda cholledion o graean silio, pysgod a chynefinoedd amrywiol.
- Addasu'r siâp a'r cwrs.
- Colled posibl o rywogaethau dangosol fel dyfrgwn, llygod y dŵr a chregyn gleision perlog sy'n byw mewn dŵr croyw.
- Rhywogaethau anfrodorol ymledol fel ffromlys chwarennog, crancod dyrnfol Tseiniaidd a minc yn cystadlu gyda rhywogaethau brodorol.
- All effeithiau hamdden fel cerdded, pysgota, hwylio a chanŵio achosi aflonyddu ar y rhywogaeth cynefin a thrigolion.
- Draenio tir amhriodol a gwaith amddiffyn rhag llifogydd.
- Gall newid yn yr hinsawdd effeithio ar y cynefin a rhywogaethau trwy lifogydd a newid mewn tymheredd.
- Tynnu a gollwng dŵr ar gyfer cynhyrchu ynni dŵr.

Cyflwr delfrydol:

Mae morffoleg afonydd a nentydd a'u casgliadau o blanhigion ac anifeiliaid cysylltiedig yn amrywio yn ôl eu hardal ddaearyddol, daeareg a chemeg dyfrol. Fodd bynnag, mae pob afon yn eu cyflwr naturiol yn systemau deinamig, gan addasu eu ffurf yn barhaus. Bydd y dŵr mewn afon iach o ansawdd da, ac yn rhydd o lygredd y tu allan, a llystyfiant ymylol ac ar y glannau sy'n cefnogi amrywiaeth o flodau ac anifeiliaid gwyllt ac yn darparu cysylltiadau coridor rhwng cynefinoedd tameidiog. Gall afonydd sy'n dangos mosaig o nodweddion fel crychdonnau a phyllau a gwaddodion agored gefnogi ystod amrywiol o rywogaethau planhigion ac anifeiliaid.

Ehangder:

- 62.77 km (34.53 km Afon Dyfrdwy, 19.55 km Afon Alun a 8.69 km Afon Chwiler).

Dangosyddion:

- Mae Afon Dyfrdwy yn cael ei ddynodi yn Ardal Cadwraeth Arbennig a SoDdGA.
- Mae 3.31 km (16.93%) o Afon Alun o fewn Ardaloedd Cadwraeth Arbennig.
- 1.43 km (16.46%) o Afon Chwiler yn mynd drwy safleoedd bywyd gwyllt.

Rheoli Ffafriol:

- 1.06 km (8.16%) o'r Afon Alun yn dod o fewn Parc Gwledig Loggerheads.
- 1.73 km (5.01%) o Afon Dyfrdwy yn dod o fewn Parc Gwledig Tŷ Mawr, a Safleoedd Cefn Gwlad Sir Ddinbych.

Amodau:

- Dyfrgwn yn bresennol yn y dair afon. Llygod y dŵr wedi cael eu cofnodi ar Gamlas Llangollen, ac ar bob pen o ddyffryn Chwiler gyda ffosydd helaeth yn rhoi'r potensial i'r boblogaeth i ehangu. Dim ond un poced o gofnodion llygod dŵr sydd i'w cael yn Nyffryn Alun, er y gall arolygon pellach ddatgelu mwy.

Dyffrynoedd Afonydd	• Bodloni gofynion y Cynlluniau Rheoli Dalgylch a Chyfarwyddeb Fframwaith Dŵr.	• Rhywogaethau ymledol yn bresennol ar y tair system o afonydd, yn finc ac yn ffromlys chwarennog yn arbennig, er bod Llysiau'r Dial yn fwy cyffredin ar yr Afon Dyfrdwy. Mae gan yr Afon Dyfrdwy boblogaethau o Gimwch yr Afon. • Mae gan y dair afon gynefinoedd coetir a dolydd gwlyb a gefnogir gan ôl-sianeli mewn llawer o leoedd sy'n darparu cysgod da ar ochr y glannau a'r coridorau ar gyfer bywyd gwyllt. • Mae nifer o hawliau tramwy yn croesi ac yn rhedeg gyfochr â'r tair afon, yn arbennig y pwysau hamdden sy'n bresennol yn yr Alyn. Pwysau hamdden ar yr Afon Dyfrdwy yn sylweddol; mae'n leoliad poblogaidd ar gyfer pysgota, canŵio a rafftio. Mae nifer o fusnesau yn defnyddio ac yn dibynnu ar fynediad at yr afon.

Yr Amgylchedd Hanesyddol

Adnoddau / Nodweddion Arbennig	Disgrifiad	Materion	Statws
Amgylchedd Hanesyddol	**Setliad Hanesyddol ac Archeoleg** Mae nifer o aneddiadau hanesyddol yn yr AHNE. Llangollen yw'r dref fwyaf gyda phoblogaeth o tua 3,000. Cyflwynwyd y siarter i'r dref yn 1284 ac mae'r dref yn eistedd bob ochr i'r afon Dyfrdwy gyda'i phont bwa a adeiladwyd yn tua 1500. Mae craidd hanesyddol y dref yn bodoli ar yr ochr ddeheuol, gyda'r eglwys a'r groesfan dros yr afon yn ganolbwynt. Bu datblygiad yn ddiweddarach yn bennaf o ganlyniad i'r diwydiant gwlân. Ers yr amseroedd cynnar, mae'r dref wedi bod yn lleoliad pwysig i bobl aros, yn enwedig ar gyfer pobl sy'n teithio o Lundain i Iwerddon. Hyd y 1800au cynnar, roedd y ffyrdd yn hynod beryglus ond fe gafodd ffordd newydd Telford i Gaergybi (bellach yr A5) ddylanwad enfawr ar ddatblygiad Llangollen a Gogledd Cymru yn gyffredinol ar ddechrau'r 19eg ganrif, gan ganiatáu i goets fawr Llundain deithio'n gyflymach ac yn fwy diogel.	• Dirywiad a diffyg cyllid ar gyfer cynnal a chadw strwythurau a henebion. • Safleoedd yn erydu o ganlyniad i gloddiadau archeolegol. • Diffyg ymwybyddiaeth o henebion a safleoedd hynafol. • Diffyg cyfleusterau ar gyfer grwpiau astudio. • Rheoli tir amhriodol. • Diffyg data archeolegol. • Difrod wrth ganfod metel. • Difrod o ganlyniad i feiciau modur oddi ar y ffordd a cherbydau 4x4, yn enwedig ar fynyddoedd Llantysilio a Gogledd y Berwyn. • Parciau a Gerddi Hanesyddol yn eiddo preifat; yn dibynnu ar dirfeddianwyr i gynnal a gwella. • Nid yw pob un ar agor i'r cyhoedd.	**Amddiffyn:** • Henebion Cofrestredig yn safleoedd archeolegol pwysig neu adeiladau hanesyddol, yn cael eu hamddiffyn yn erbyn newid anawdurdodedig. • Mae 95 o Henebion Rhestredig yn yr AHNE, gyda CADW yn goruchwylio'r cyfrifoldeb o'u hamddiffyn. Mae llawer o'r safleoedd hyn yn darparu tystiolaeth o fwyngloddio, chwarela ac aneddiadau yn y gorffennol. • Henebion Cofrestredig yn gorchuddio 156.04 ha (0.4% o'r AHNE). • Mae 17 RIGS yn yr AHNE, yn goruchuddio 88.85 ha (0.23% o gyfanswm arwynebedd AHNE). • Mae 645 Adeilad Rhestredig yn yr AHNE. • Abaty Glyn y Groes, Piler Eliseg ac Eglwys Llangar yn safleoedd gwarcheidiaeth ac a reolir gan Cadw.

Amgylchedd Hanesyddol

Abaty Sistersaidd Glyn y Groes yn gorwedd ger cymer yr Eglwyseg a'r afon Dyfrdwy, i'r gogledd o Langollen. Mae'r groes ddarniog o'r 9fed ganrif, y Golofn Eliseg, wedi'i osod ar dwmpath crwn bychan sy'n feddrod o Oes yr Efydd, ychydig i'r gogledd o'r Abaty.

Parciau a gerddi hanesyddol yn rhan bwysig o annatod a gwead hanesyddol a diwylliannol yr ardal. Maent wedi eu rhestru yn y Gofrestr Cadw / ICOMOS o Barciau a Gerddi o Ddiddordeb Hanesyddol Arbennig yng Nghymru. Y safleoedd cofrestredig yw Penbedw, y Gelli Aur, Sant Beuno, Colomendy, Glyn y Groes, Bryntysilio, Neuadd Llantysilio, Y Feifod, Plas Newydd, Neuadd Trefor, Castell y Waun a Neuadd Argoed. Er nad yw'r rhain wedi eu diogelu yn yr un modd ag Adeiladau Rhestredig maent wedi eu graddio mewn ffordd debyg. Rhagwelir y bydd y ddeddfwriaeth yn y Bil treftadaeth newydd sydd ar fin cael ei gyhoeddi yn rhoi mwy o bwysau ar y dynodiad hwn.

- Heb ei gwarchod yn statudol; angen ymgysylltu a chefnogi tirfeddianwyr.
- Dim trefniadau ar gyfer monitro cyflwr parciau a gerddi hanesyddol
- Dim Cynlluniau Rheoli / Gwella.

Cyflwr delfrydol:

- Safleoedd yn cael eu cadw mewn cyflwr ffafriol. Ar hyn o bryd mae Cadw yn ailarfarnu eu harolygon cyflwr henebion ac yn datblygu methodoleg Henebion mewn Perygl, hyd yma nid yw'r wybodaeth ar gael ar gyfer yr AHNE ond bydd yn wybodaeth gwerthfawr iawn yn y dyfodol.

Statws:

- CADW yn ymweld â'r safleoedd bob 5 neu 10 mlynedd.
- Data cyflwr SAM ddim ar gael yn gyson eto, ond mae Cadw yn gweithio tuag at hyn.
- O'r 645 o Adeiladau Rhestredig yn yr AHNE, ystyrir fod 56 ohonynt 'mewn perygl'.

Understanding:

- Gwaith archaeolegol diweddar ar Golofn Eliseg wedi cael ei wneud gan Brifysgolion Bangor a Chaer, wedi darganfod bod y golofn yn eistedd ar dwmpath claddu sy'n bodoli eisioes o Oes yr Efydd.
- Gwaith cloddio hefyd wedi cael ei wneud ym Mhenycloddiau gan Brifysgol Lerpwl Moel y Gaer Bodfari gan Brifysgol Rhydychen a chloddio yn Fron Newydd ger Caer Drewyn gan Brifysgol Bangor

Ehangder:

- Mae 12 Parc Hanesyddol yn yr AHNE, yn goruchuddio 611.67 ha (1.57% o gyfanswm arwynebedd AHNE). Mae'r lleoliadau hanfodol o 14 Parc Hanesyddol yn yr AHNE, yn goruchuddio 1,152.01 ha (2.96% o gyfanswm arwynebedd AHNE).
- 9 o Barciau a Gerddi Hanesyddol reit yn ymyl yr AHNE.

Amgylchedd Hanesyddol

Nodweddion Diwydiannol a Safle Treftadaeth

Pan orffennwyd Traphont Ddŵr Pontcysyllte gan Thomas Telford yn 1805, honno oedd pont fordwyol uchaf y byd i gychod camlas. Ar 27 Mehefin, 2009, dyma UNESCO yn gwneud y campwaith hwn o beirianneg sifil yn Safle Treftadaeth y Byd, ynghyd â 11 milltir o gamlas gan gynnwys Dyfrbont y Waun a Rhaeadr y Bedol yn Llantysilio, ger Llangollen. Mae Pontcysyllte yn cynrychioli 'campwaith o athrylith creadigol dynol' ac mae'n enghraifft ragorol o adeiladwaith sy'n 'darlunio cam arwyddocaol yn hanes dyn'.

Mae'r gwaith adeiladu ar Gangen Llangollen o Gamlas Undeb Swydd Amwythig ym 1795 ac fe'i cwblhawyd ym 1808. Rhoddodd y gamlas fynediad i byllau glo Rhiwabon ac ysgogi twf yr odynau calch a gweithfeydd crochenwaith yn Froncysyllte a Tref-y-nant.

Mae Statws Treftadaeth y Byd yn golygu bod y Traphont Ddŵr a Chamlas Pontcysyllte wedi cael eu cofrestru ar Restr Treftadaeth y Byd, gan gynnig mwy o ymwybyddiaeth. Mae'r ymwybyddiaeth hwn yn arwain at gynnydd yn lefel y warchodaeth a chadwraeth a roddir i safleoedd sydd wedi'u cofrestru. Mae'n un o 28 eiddo sydd wedi'u cofrestru yn y DU. Ledled y byd roedd 1,007 o Safleoedd Treftadaeth y Byd yn 2014.

Cafodd Rheilffordd Dyffryn Llangollen ei agor ym 1861. Am bron i ganrif, fe gymerodd y rheilffordd lawer o'r traffig a arferai deithio ar y ffordd a'r gamlas. Mae Cymdeithas Rheilffordd Llangollen bellach yn gweithredu llinell rhwng Llangollen a Chorwen.

- Atal rhag pydru a'r angen am waith cynnal a chadw parhaus.
- Dulliau neu ddeunyddiau anaddas ar gyfer gwaith atgyweirio oherwydd diffyg dealltwriaeth, sgiliau neu ddeunyddiau, neu newid safonau modern.
- Twf llystyfiant yn Safle Treftadaeth y Byd a'r Parth Clustogi sy'n effeithio ar olygfeydd i mewn ac allan.
- Cynnal a chadw o amddiffyniad effeithiol o'r Safle a'r Parth Clustogi drwy ddynodiadau a pholisïau cynllunio.
- Rheoli pwysau ymwelwyr.
- Angen datblygu cyflwyno'r Gwerth Cyffredinol Eithriadol - sut i gael y stori drosodd.
- Heb ddilyn i fyny ar arolygon safle.
- Safleoedd yn cael eu colli i newid defnydd tir.
- Mae rhai olion diwydiannol mewn cyflwr gwael.
- Mae llawer o dreftadaeth ddiwydiannol Dyffryn Alyn y tu allan i'r ystâd gyhoeddus.
- Diffyg ymwybyddiaeth o dreftadaeth archaeolegol, y berthynas o chwareli, incleins a gwaith cysylltiedig sydd gyda'i gilydd wedi achosi uniondeb diwylliannol.

Amddiffyn:

- Safle Treftadaeth y Byd yn cael ei gwarchod fel y cyfryw.
- Mae llawer o'r safleoedd Treftadaeth y Byd yn eiddo i'r Ymddiriedolaeth y Gamlas ac Afonydd.

Ehangder:

- Mae'r safle Treftadaeth y Byd yn gorchuddio 62.62 ha o fewn yr AHNE (0.16% o'r AHNE).
- Mae'r Parth Clustogi Safle Treftadaeth y Byd yn gorchuddio 3,129.54 ha o fewn yr AHNE (8.04% o'r AHNE).

Statws:

- Ddim ar restr UNESCO ar hyn o bryd ar gyfer Treftadaeth y Byd Mewn Perygl. 46 safle a restrir yn 2014.

Gwarchod Archeoleg Diwydiannol:

- Fel y trefnwyd, mae rhai o'r safleoedd diwydiannol allweddol yn cael eu diogelu. Mae'r gamlas a llawer o henebion cysylltiedig wedi'u cofrestru. Mae tramffordd Nant y Pandy a'r gweithfeydd llechi yn Glyndyfrydwy wedi eu cofrestru ond mewn cyflwr gwael. Mae rhannau o byllau plwm siafft Mwynglawdd yn SAM fel y mae odyn Hoffman yn Chwareli Mwynglawdd.

Amgylchedd Hanesyddol

Loggerheads oedd y canolbwynt ar gyfer cloddio am blwm yn yr 18fed a'r 19eg ganrif ac mae olion y diwydiant hwn yn y gorffennol yn parhau ar hyd yr afonydd ac yn y goedwig. Roedd gwaith mwyngloddio plwm helaeth yn mynd ymlaen yn Nyffryn Alyn, Bryn Prestatyn, Bryn Alyn, ac ardaloedd o Fynydd Esclus, Pen Draw'r Byd a'r Mwynglawdd.

Mae'r enw Loggerheads yn deillio o anghydfod dros hawliau mwynol a gafodd eu setlo yn y pen draw yn yr uchel lys. Mae'r garreg derfyn ger yr A494 a cherrig terfyn yn y Parc yn nodi sefyllfa'r terfyn cyfreithiol posib.

Roedd chwareli llechi helaeth yn ne'r AHNE, ar fynyddoedd Llantysilio a Gogledd y Berwyn. Dim ond chwarel y Berwyn ar Fwlch yr Oernant sy'n dal i fod ar agor heddiw.

Mae nifer o nodweddion sy'n gysylltiedig â'r mwyngloddiau hyn, fel y Lît yn Loggerheads, a thramffyrdd o chwarel Moel y Faen i gamlas Llangollen, a Moel Fferna i Lyndyfrdwy drwy Nant y Pandy, lle mae adfeilion helaeth yn gysylltiedig â'r gwaith llechi.

- Mae rhai safleoedd heb eu cofnodi, neu heb unrhyw amddiffyniad wedi'i drefnu ar eu cyfer.
- Nid yw rhai safleoedd a argymhellir i'w cynnwys yn yr arolwg Mwyngloddiau Metel o'r 1990au wedi cael eu cynnal.
- Mae'r mwyafrif helaeth o safleoedd diwydiannol (ac yn wir pob safle o gyfnod arall) heb eu dynodi. Maent wedi eu nodi ar y Cofnod Amgylchedd Hanesyddol sy'n cael ei sefydlu i fod yn statudol yn y Bil Cynllunio newydd.

Cyflwr:

- Mae gweithfeydd llechi Glyndyfrdwy ac adeiladau a rhannau o'r dramffordd mewn cyflwr gwael.
- Nodweddion allweddol fel y Leete ym Mharc Gwledig Loggerheads, Rhaeadr, Safle Mwyngloddio Plwm ac eraill heb eu gwarchod.

Bryngaerau a Strwythurau Amddiffynnol

Y gadwyn o Fryngaerau Oes yr Haearn ar hyd crib Bryniau Clwyd yw'r safleoedd archeolegol mwyaf amlwg ac unigryw. Mae'r 6 bryngaer, rhwng Moel Hiraddig ger Dyserth a Moel Fenlli ger Llanferres, yn un o'r crynoadau mwyaf yng Ngorllewin Ewrop.

Mae Moel y Gaer yn un o gopaon Mynydd Llantysilio, ar ochr ogleddol yr afon Dyfrdwy ac i'r gorllewin o Fwlch yr Oernant. Ceir tystiolaeth o weithgarwch dynol yma yn dyddio'n ôl i cyn belled â'r Oes Efydd (2,300 - 1,200 CC), gyda charnedd gladdu fawr ar gopa Moel Gamelin. Nifer o ganrifoedd yn ddiweddarach, yn ystod Oes yr Haearn (1200 CC 74 OC), dewiswyd Moel y Gaer fel safle ar gyfer bryngaer fechan.

- Erydiad ar y bryngaerau a strwythurau amddiffynnol eraill drwy hamdden a llwybrau defaid.
- Difrod drwy reoli amhriodol o'r tir, fel chwarela, plannu coed a gormod o bori.
- Aredig / pwysau Amaethyddol.
- Difrod wrth ganfod metel.
- Gallai mwy o ymwybyddiaeth a mynediad arwain at fwy o faterion erydu.

Ehangder:

- 10 o Fryngaerau Oes Haearn yn yr AHNE, yn cwmpasu 105.14 ha (0.27% o gyfanswm AHNE).
- 3 Chastell Mwnt a Beili.
- Olion bychain o gastell o'r 12fed ganrif yn Nyserth.
- 2 gastell carreg mwy diweddar yn deillio o'r 13eg Ganrif.

Amddiffyn:

- 5 Bryngaer o Oes yr Haearn yn eiddo i'r Awdurdodau Lleol.
- Mae pob Bryngaer o Oes yr Haearn yn cael eu dynodi fel Henebion Hynafol Cofrestredig.

Mae Castell Dinas Brân yn gastell canoloesol wedi'i leoli mewn gwrthgloddiau o Fryngaer Oes yr Haearn cynharach, ac yn sefyll uwchlaw tref Llangollen gan roi ymdeimlad cryf o le a chyd-destun hanesyddol. Yn yr un modd, mae Bryngaer Oes yr Haearn Caer Drewyn, ynghyd â'r eglwys 6ed ganrif yn Sant Mael a Sant Sulien gyda Owain Glyndŵr yn rhoi gwreiddyn hanesyddol cryf i dref Corwen. Bryngaer Pen y Gaer wedi ei leoli yn ymyl Garth ger coedwigoedd Neuadd Trefor.

Wedi'i gwblhau ym 1310, Y Waun yw'r castell Cymreig olaf o dan deyrnasiad Edward I lle mae rhywun yn dal i fyw yno. Nodweddion o'i oes o 700 mlynedd yn cynnwys y tŵr canoloesol a daeargell, Oriel 17eg ganrif, fflatiau mawreddog y wladwriaeth o'r 18fed ganrif, neuadd y gweision a thŷ golchi dillad hanesyddol.

Bryngaer Oes yr Haearn Caer Drewyn, ynghyd â'r eglwys 6ed ganrif yn Sant Mael a Sant Sulien gyda Owain Glyndŵr yn rhoi gwreiddyn hanesyddol cryf i dref Corwen. Bryngaer Pen y Gaer wedi ei leoli yn ymyl Garth ger coedwigoedd Neuadd Trefor.

Tydi safle Gop Cairn yn Nhrelawnyd, nid o reidrwydd yn strwythur amddiffynnol ond yn awgrym o setliad cyfagos, sydd yn ôl sôn yn dyddio i'r cyfnod Neolithig o tua 3000CC. Mae'n domen enfawr, a adeiladwyd ar ben bryn, efallai yn nodi claddedigaethau mewn ogof gerllaw.

- Mae Castell Dinas Bran, sy'n eiddo i Gyngor Sir Ddinbych, yn cael ei ddynodi fel SAM, SoDdGA ac mae hefyd o fewn glustogfa yr STB ac o fewn tirwedd hanesyddol Dyffryn Llangollen
- Castell y Waun yn cael ei reoli ar y cyd gan Cadw a'r Ymddiriedolaeth Genedlaethol.
- Tomen y Rhodwydd, Tomen y Faerdre a Mynydd Glyndŵr i gyd yn Henebion Rhestredig.
- Olion Castell Dyserth yn Heneb Rhestredig.

Cyflwr:

- Gwaith erydiad yn cael ei wneud ar Foel Fenlli, Moel Arthur, Penycloddiau, Moel y Gaer Llanbedr, Moel y Gaer Llantysilio a Chaer Drewyn fel rhan o'r cynllun Grug a Chaerau. Gwaith atgyweirio erydiad wedi digwydd yn Nhomen y Rhodwydd a gwaith sefydlogi helaeth yn cael ei wneud ym Mwnt Owain Glyndŵr.
- Cynlluniau rheoli yn cael eu llunio ar gyfer y chwe henebion o fewn ardal y prosiect Grug a Chaerau.
- Cyn i'r gwaith ddigwydd gyda'r Grug a Chaerau, cafodd arolygon cyflwr eu cynnal ar y 6 bryngaer, cafodd y gwaith hwn ei ailadrodd unwaith eto yn 2012 gyda thystiolaeth bod cyflwr pob un o'r safleoedd wedi gwella. Bydd angen gwaith monitro parhaus i gynnal hyn.

Dealltwriaeth:

Mae'r prosiect Grug a Chaerau, o 2008 i 2012, wedi cynyddu ein dealltwriaeth o 6 bryngaer yn yr AHNE yn fawr. Mae rhaglen o gloddiadau archeolegol (ym Moel y Gaer Bodfari, Penycloddiau, Moel y Gaer Llanbedr) a digwyddiadau archeoleg cymunedol wedi datblygu mwy o ddealltwriaeth o fewn y gymuned leol.

Mae Grŵp Archeoleg Bryniau Clwyd (CRAG) a sefydlwyd yn ystod y Grug a'r Caerau, ac yn awr yn rhedeg yn llwyddiannus fel grŵp gwirfoddol annibynnol wedi gwneud darganfyddiadau pwysig ar dir ger Bryngaer Moel Arthur.

		Gwaith archaeolegol diweddar hefyd wedi'i gynnal ar Foel y Gaer Bodfari gan Brifysgol Rhydychen a Phenycloddiau gan Brifysgol Lerpwl. Mae Prifysgol Bangor wedi bod yn cloddio yn Fron Newydd ger Caer Drewyn yn ogystal ag ar setliad amddiffynedig bychan Moel Fodig, ychydig y tu allan i'r AHNE.
Nodweddion Hanesyddol Bychain Mae'r rhain yn nodweddion sy'n unigryw i'r AHNE. Maent yn annhebygol o gael eu rhestru a'u cadw, ond maent yn rhan o wead y tirwedd. Enghreifftiau: Blychau ffôn coch, cafnau dŵr, cerrig milltir, camfeydd a physt giât carreg, hen ffynhonnau, hen arwyddion ffyrdd, creigiau a enwir, stondinau llaeth a chreiriau o'r Rhyfel Byd I a'r Ail Ryfel Byd.	• Mae'r nodweddion hyn yn tueddu i 'ddiflannu' a rhan o hyn yw am nad oes rhestr gynhwysfawr wedi'i gadw yn unlle. Maent hefyd yn diflannu trwy gael eu moderneiddio, neu drwy gynlluniau gwella ffyrdd.	**Ehangder:** • 23 o Flychau Ffôn Coch • 15 o Bwyntiau Tagen • Cyfanswm nifer y nodweddion yn anhysbys. • % o'r nodweddion a gollwyd sydd wedi'u nodi yn anhysbys. Mae'r Bil Treftadaeth newydd yn debygol o gynnwys adran ar gynigion i gynhyrchu 'rhestri lleol' gadarn o'r mathau hyn o nodweddion.
Terfynau Y prif fathau yw gwrychoedd brodorol ar lethrau a waliau cerrig sych yn yr ardaloedd calchfaen a'r ucheldir siâl. Y mathau eraill yw gwrychoedd ar wal gynnal gerrig (Wal Clawdd). Mae'r nodweddion llinellol yn gynefinoedd bywyd gwyllt gwerthfawr, sy'n gweithredu yn arbennig o dda fel coridorau bywyd gwyllt rhwng cynefinoedd. Nodwedd anarferol unigryw i Gorwen o fewn yr AHNE yw ffiniau gan ddefnyddio slabiau llechi unionsyth - mae enghraifft o hyn i'w gael yng Ngro Isa ychydig i'r gogledd o Gorwen ger yr Afon Dyfrdwy.	• Colli gwrychoedd a waliau oherwydd gwelliannau amaethyddol. • Colled oherwydd diffyg cynnal a chadw. • Colli sgiliau i gynnal mewn ffordd draddodiadol. • Cost cynnal a chadw. • Cynnal a chadw modern ddim yn addas.	**Extent:** • Hyd y ffiniau traddodiadol yn yr AHNE yn anhysbys. • 12 km o wrychoedd wedi cael eu hadfer trwy gynllun grant cefn gwlad AHNE rhwng 2007 a 2014. • 0.5 km o waliau cerrig sych wedi cael eu hadfer trwy gynllun grant cefn gwlad AHNE rhwng 2007 a 2014. Angen arolwg o ffiniau a blaenoriaethau i weithredu'r rhai sy'n cael yr effaith fwyaf ar y tirlun. % o ffiniau mewn cyflwr da yn anhysbys.

Mynediad a Hamdden

Adnoddau / Nodweddion Arbennig		Materion	Statws

Mynediad a Hamdden	**Atyniadau Ymwelwyr Eiconig a Diwylliannol**
	
	Mae Dyffryn Llangollen a Dyffryn Dyfrdwy yn ffurfio porth trawiadol i Ogledd Cymru gan fod y newidiadau topograffi yn newid yn sydyn o fod yn wastad yng ngwastadir Swydd Amwythig i fod yn serth ar ochr y Ddyffryn Gymraeg, gyda newidiadau hefyd yn arddulliau adeiladu a deunyddiau, diwylliant a ffordd o fyw. Mae gan yr ardal rôl arbennig fel porth, ac yn ffenestr ddiwylliannol ar fywyd Cymreig ac yn nodi'r gororau rhwng Cymru a Lloegr.
	
	Ymhellach i'r gogledd, Bryniau Clwyd yw'r gadwyn gyntaf o fryniau y tu mewn i'r ffin yng Nghymru. Gyda chysylltiadau diwylliannol cryf â Lerpwl a Gogledd Orllewin Lloegr, mae llawer o ymwelwyr yn dod i'r ardal.
		• Dim hunaniaeth gydlynol ar gyfer yr ardal, ceir tair uned twristiaeth ar wahân - Bryniau Clwyd, Dyffryn Dyfrdwy a Safle Treftadaeth y Byd.
		• Nid oes cydlynu wrth reoli ymwelwyr.
		• Dehongliad ac ymwybyddiaeth o ddiwylliant a hanes yr ardal yn isel.
		• Mae pobl yn pasio drwy'r ardal i deithio i orllewin Cymru. Mae angen codi ymwybyddiaeth o'r ardal ac annog pobl i stopio yn yr AHNE.
		• Diffyg cyfleusterau o ansawdd uchel - cludiant cyhoeddus, meysydd parcio, caffis, toiledau, canolfannau gwybodaeth.
		• Amgylchedd lleoledig diraddiedig oherwydd tagfeydd, sbwriel a fandaliaeth.
			Darpariaeth:
			• 36 o Barciau/Safleoedd Carafannau / Gwersylloedd yn yr AHNE.
			• Nifer y busnesau twristiaeth - anhysbys
			• Nifer yr arwyddion trothwy AHNE - anhysbys
			• Nifer y Meysydd Parcio yn yr AHNE - anhysbys.
			• Nifer y Toiledau Cyhoeddus yn yr AHNE – 8
			• 4 Parc Gwledig yn yr AHNE -
			  • Loggerheads
			  • Moel Famau
			  • Tŷ Mawr
			  • Mwyngloddio Plwm y Mwynglawdd
			Ehangder:
			• 4 Parc Gwledig yn cwmpasu 1,007.05 ha (2.59% o'r AHNE).
			• 1 Parc Gwledig ar gau ar hyn o bryd.
			• Mae 20 o safleoedd (gan gynnwys Parciau Gwledig) yn yr AHNE wedi eu rheoli gan yr Awdurdodau Lleol yn cwmpasu 1075.78 ha (2.76% o'r AHNE)
			• Ystâd Adnoddau Naturiol Cymru (Comisiwn Coedwigaeth gynt) yn cwmpasu 1299.37 ha (3.34% o'r AHNE).
			Cyflwr:
			• Mwyngloddio Plwm y Mwynglawdd ar gau ar hyn o bryd i'r cyhoedd.

Mynediad a Hamdden

Safleoedd 'Poblogaidd' Mae Traphont Ddŵr Pontcysyllte a'r Gamlas yn gamp o beirianneg sifil y Chwyldro Diwydiannol, a gwblhawyd ym mlynyddoedd cynnar y 19eg ganrif. Mae'r eiddo wedi ei gofrestru fel Safle Treftadaeth y Byd ac yn cael ei gydnabod fel ensemble o arloesedd a ysbrydolodd nifer o brosiectau ar draws y byd. Mae Parc Gwledig Loggerheads yn gyswllt pwysig i Fryniau Clwyd ehangach ac yn cael ei weld fel canolfan ar gyfer crwydro. Mae Moel Famau yn llain sylweddol o rostir grug ym Mryniau Clwyd. Mae'r Tŵr Jiwbilî ar y copa. Mae Parc Gwledig a fferm Tŷ Mawr wedi'u lleoli ar lannau'r Afon Dyfrdwy o dan fwâu Traphont Cefn. Mae Parc Gwledig Pyllau Plwm y Mwynglawdd yn fan cychwyn ar gyfer Llwybr Clywedog ac yn fynediad i gefn gwlad prydferth Mynydd y Mwynglawdd. Mae Llwybr Cenedlaethol Clawdd Offa a'r Daith Panoramig, sy'n rhedeg ar hyd troed Greigiau Eglwyseg, yn cynnig golygfeydd lefel uchel syfrdanol. Bwlch yr Oernant yn lleoliad twristiaeth poblogaidd ac yn daith olygfaol.	• Datblygiad presennol a newydd lle bu diffyg sylw i ddyluniad, cymeriad, deunyddiau ac integreiddio o fewn golygfeydd allweddol ac mewn lleoliadau allweddol sy'n cyfrannu at brofiad ymwelwyr. • Mae mynediad i'r llai abl yn heriol. • Diffyg / cau cyfleusterau i ymwelwyr. • Rheoli traffig, tagfeydd a pharcio ceir. • Cysylltiadau cludiant i'r cyhoedd gwael ac isadeiledd a seilwaith cyhoeddus gwael. • Croesfannau Ffyrdd prysur. • Mae rhai olion diwydiannol mewn cyflwr gwael. • Pwysau ymwelwyr mewn ardaloedd cadwraeth allweddol.	
Llwybr Clawdd Offa a Llwybrau a Hyrwyddir Mae gan yr AHNE rwydwaith eang o lwybrau, llwybrau ceffyl a chilffyrdd. Mae gan rai arwyddocâd hanesyddol mawr, gan gynnwys Llwybr y Leete a Ffyrdd yr Hen Borthmyn. Mae'r rhwydwaith yn dod â budd economaidd penodol i'r economi leol. Mae yna nifer fawr o gyhoeddiadau yn hyrwyddo cyfleoedd cerdded yn bennaf.	• Cynnal a chadw parhaus o lwybrau a hyrwyddir. • Erydiad mewn ardaloedd sensitif. • Effaith mynediad ar stoc a ffermio, yn enwedig effaith cŵn. • Hawliau Tramwy Cyfyngedig ar gyfer marchogwyr ceffylau a beicwyr. • Tagfeydd mewn ardaloedd 'poblogaidd'. • Llwybrau wedi'u blocio ac na ellir eu defnyddio yn cyfyngu ar gyfleoedd. • Nifer y llwybrau a hyrwyddir heb gefnogaeth. • Dosbarthu deunyddiau sydd ar gael.	**Ehangder:** • 772.6km o Hawliau Tramwy Cyhoeddus • 324.4 km o Hawliau Tramwy a llwybrau a ganiateir i'w defnyddio a hyrwyddir gan gyhoeddiadau AHNE / Awdurdod Lleol. (42% o'r rhwydwaith). • 114 km Llwybrau Beicio wedi'u Hyrwyddo ar Hawliau Tramwy Cyhoeddus / llwybrau a ganiateir i'w defnyddio. (14.8% o'r rhwydwaith).

Mannau agored

Mynediad i dir yn cynnwys mynydd-dir, gweundir, rhostir, tir comin a phob tir dros 600m o uchder.

Mae mynediad i dir yn elfen bwysig o Fryniau Clwyd a Dyffryn Dyfrdwy, ac yn darparu mynediad i ardaloedd, yn enwedig bryniau sydd heb eu gwasanaethu gan y rhwydwaith Hawliau Tramwy. Fe'i ceir ledled yr AHNE, ond mae'r rhan fwyaf i'w cael yn y de, sy'n cwmpasu'r graddau mawr o rostir agored ar fynyddoedd Rhiwabon, Llantysilio a Gogledd y Berwyn.

Mae nifer o lwybrau mynediad a ganiateir wedi cael eu datblygu i arwain cerddwyr i fannau o ddiddordeb ac arwyddocâd, megis Neuadd Rhyddid i'r de o Gorwen, a chopa Moel Gyw.

Gweithgareddau Antur

Mae pryder cynyddol bod ffordd o fyw pobl yn rhy segur o ran antur. Maent yn ceisio 'cael gwared ar straen' trwy brofiadau antur megis dringo creigiau, ogofa, caiacio, rafftio dŵr gwyn, beiciau mynydd, marchogaeth ac ati.

Mae tirwedd yr AHNE yn cefnogi busnesau gweithgareddau antur, gan gynnwys y ganolfan beicio mynydd yng Nghoed Llandegla.

- Cyhoedd yn ansicr ynglŷn â llefydd sy'n dir mynediad agored.
- Aflonyddu ar adar sy'n nythu a bywyd gwyllt arall.

Gweithgareddau Antur

- Materion iechyd poblogaeth gynyddol.
- Gwrthdaro rhwng grwpiau defnyddwyr gan ddefnyddio adnoddau yr ardal, yn enwedig yr Afon Dyfrdwy.
- Sbwriel, sŵn, difrod.
- Pwysau beicio mynydd ar rhwydwaith llwybrau ceffylau a chefn gwlad ehangach.
- Effaith mynediad ar safleoedd cadwraeth allweddol.

- Hyd y llwybrau wedi'u blocio / llwybrau na ellir eu defnyddio anhysbys.
- Meysydd parcio sylweddol sy'n gwasanaethu rhwydwaith yn cynnwys Loggerheads, Moel Famau a Pharc Gwledig Tŷ Mawr, Meysydd Parcio yng Nghorwen a Llangollen, a Llantysilio.
- Nifer y cilfannau yn addas ar gyfer defnydd yn anhysbys
- 3 Gorsaf rheilffordd sy'n gwasanaethu'r ardal (Prestatyn, Rhiwabon a'r Waun)
- 10,380.18 ha o Dir Mynediad (26.67% o arwynebedd AHNE)
  - 6441.35 ha yn dir comin.
  - 3938.83 ha yn cael ei fapio fel cefn gwlad agored.
- Nifer y darparwyr gweithgareddau antur yn anhysbys.
- Gwariant twristiaeth yn yr AHNE yn 2012 - £ 39.4 miliwn.

Mynediad a Hamdden

Iechyd a lles Amddifadedd

Yn gyffredinol, nid yw'r AHNE yn ardal sydd â lefelau uchel o amddifadedd o'i gymharu â'r rhan fwyaf o ddangosyddion amddifadedd, gan gynnwys lefelau incwm, cyrhaeddiad addysgol, cyflogaeth, iechyd, ansawdd tai a'r amgylchedd ffisegol. Ar y cyfan, mae'r AHNE o fewn yr ardaloedd lleiaf difreintiedig 25% yng Nghymru (Mynegai Amddifadedd Lluosog Cymru 2005). Fodd bynnag, un agwedd lle mae'r AHNE yn dangos lefelau arbennig o uchel o amddifadedd yw mynediad i wasanaethau, sy'n ganlyniad i gymeriad gwledig a phoblogaeth isel yr ardal. Gan fod y boblogaeth yn hŷn na'r cyfartaledd, mae mynediad at ofal iechyd lleol ac arbenigol, a gwasanaethau cymorth, i gyd yn cyfrannu at ymdeimlad o les cymunedol.

Er yn is na chyfartaledd Cymru, mae lefelau o salwch hir dymor wedi cynyddu yn yr AHNE rhwng 2001 a 2011.

- Cynnal a gwella mynediad i wasanaethau lleol.
- Nid yw pobl sy'n byw mewn ardaloedd difreintiedig yn cael budd o'r AHNE.

- 2 Ardal Cymunedau yn Gyntaf o fewn yr AHNE.
- 7 Ardal Cymunedau yn Gyntaf o fewn 3km i'r AHNE.
- Canran yr ACEHI (Ardaloedd Cynnyrch Ehangach Is) yn yr AHNE o fewn y chwartel mwyaf difreintiedig yng Nghymru ar gyfer mynediad i wasanaethau - 26.3% (10 o 38)
- Canran y bobl â salwch hirdymor cyfyngol:
  - Dwyrain 17.2%
  - Gogledd 21.7%
  - Gorllewin 19.5%
  - De 21.2 %
  - Cymru 22.7%

Diwylliant a Phobl

Adnoddau / Nodweddion Arbennig	Disgrifiad	Materion	Statws
Diwylliant a Phobl - Yr Amgylchedd Adeiledig	**Lleoliad** Mae patrwm anheddu Bryniau Clwyd yn cael ei nodweddu gan bentrefi a phentrefannau ar bob ochr i'r brif grib, megis Llanbedr DC, Cilcain a Nannerch, ac ar hyd dyffrynnoedd yr afonydd, gan gynnwys Bodfari a Llanferres. Mae'r rhan fwyaf o'r pentrefi hyn yn gryno ac yn gnewyllol mewn ffurf. Mae'r aneddiadau hyn yn cael eu hategu gan ffermydd gwasgaredig ac anheddau ynysig sy'n ymestyn yn uwch i fyny'r llethrau. Mae'r patrymau anheddu yn ne'r AHNE yn cael eu gweld yn bennaf ar hyd dyffrynnoedd yr afonydd. Mae pentrefi llai yn cynnwys Bryneglwys, Glyndyfrdwy, Carrog, Pentredŵr a Froncysyllte. Mae trefi Llangollen a Chorwen yn pontio'r Afon Dyfrdwy. Yn debyg i Fryniau Clwyd, mae ffermydd gwasgaredig ac anheddau ynysig i'w cael yn uwch i fyny'r llethrau. Mae nifer o aneddiadau mwy yn ffinio â'r AHNE, gan gynnwys Prestatyn, Gallt Melyd, Dyserth, Gwernymynydd, Trefor, Cefn Mawr a'r Waun.	• Gwaith datblygu yn yr AHNE ac nid yw lleoliadau'r rhain yn cydymdeimlo bob amser â chydnaws â phatrwm cymeriad y dirwedd ac aneddiadau lleol.	Nifer y pentrefi/aneddiadau yn yr AHNE wedi'u diffinio yng nghynlluniau'r datblygiad: • Sir Ddinbych 23 • Sir y Fflint 6 • Wrecsam 2 Cyfanswm – 31

Diwylliant a Phobl - Yr Amgylchedd Adeiledig

Ardaloedd Cadwraeth

Mae Ardaloedd Cadwraeth wedi eu dynodi gan awdurdodau cynllunio lleol i amddiffyn ardaloedd o ddiddordeb pensaernïol neu hanesyddol arbennig y mae'n ddymunol cadw neu wella eu cymeriad neu eu hymddangosiad. Maent yn un dangosydd o ansawdd yr amgylchedd adeiledig. Dylai dynodiadau fod yn seiliedig ar Werthusiadau Cymeriad diweddaraf, a dylai awdurdodau cynllunio baratoi Cynlluniau Gwella / Rheoli. Dynodiad hefyd yn dod â rhai rheolaethau ychwanegol ar ddatblygiad, ond gellir cynyddu'r rhain drwy Gyfarwyddiadau Erthygl 4 os yw datblygiad a ganiateir yn niweidio cymeriad arbennig yr ardal.

- Gwerthusiadau Cymeriad Ardal Gadwraeth yn anghyflawn / allan o ddyddiad.
- Diffyg Cynlluniau Rheoli/ Gwella ar gyfer Ardaloedd Cadwraeth.
- Dim trefniadau ar gyfer monitro cyflwr Ardaloedd Cadwraeth.

Ehangder:

- Mae yna 17 o ardaloedd cadwraeth yn yr AHNE, yn cwmpasu 88.85 ha (0.23% o'r AHNE)
  - Sir Ddinbych 9
  - Sir y Fflint 6
  - Wrecsam 2
- % o bentrefi / aneddiadau AHNE wedi eu cydnabod mewn cynlluniau datblygu sy'n Ardaloedd Cadwraeth - 41.9% (13 o 31)
- % o'r Ardaloedd Cadwraeth gyda Gwerthusiad Cymeriad diweddaraf yn anhysbys
- % o'r Ardaloedd Cadwraeth gyda Chynllun Rheoli / Gwella yn anhysbys
- Nifer o Gyfarwyddiadau Erthygl 4 yn anhysbys

Adeiladau Cofrestredig

Adeiladau o ddiddordeb pensaerniol neu hanesyddol arbennig yn cael eu Cofrestru gan CADW. Mae rheolau llym dros ddatblygu Adeiladau Rhestredig a'u lleoliad i sicrhau cadwraeth o'r cymeriad arbennig neu eu gwella. Mae nifer a gradd Adeiladau Rhestredig mewn ardal yn ddangosydd arall o ansawdd yr amgylchedd adeiledig lleol. Cynghorir awdurdodau lleol i gynnal 5 arolwg blynyddol o gyflwr Adeiladau Rhestredig yn eu hardal i nodi adeiladau sydd mewn perygl.

- Pryderon ynghylch nifer yr adeiladau rhestredig mewn perygl.
- Mae angen diweddaru a chynnal y rhestr Adeiladau mewn Perygl ar gyfer pob Awdurdod Lleol.
- Y Tŵr Jiwbilî ar Foel Famau yw un o'r Adeiladau Rhestredig mwyaf amlwg a nodedig yn yr AHNE, ond mae angen adfer / cadwraeth i sicrhau ei ddyfodol tymor hir.

Ehangder:

- Mae yna 645 o Adeiladau Rhestredig yn yr AHNE
- 56 yn cael eu hystyried i fod 'mewn perygl'.
- Adeiladau Rhestredig arwyddocaol yn cynnwys Castell y Waun, Pont Llangollen a'r Tŵr Jiwbilî.

Rheoli Datblygu

Mae rheoli datblygu yn yr AHNE yn ffordd bwysig i gynnal a gwella cymeriad a golwg yr ardal. Gall cynigion datblygu y tu allan i'r ardal hefyd gael effaith ar olygfeydd pwysig i mewn neu allan o'r AHNE.

Mae'r tri awdurdod cynllunio lleol (ACLl) yn ymgynghori â'r Cydbwyllgor ar geisiadau cynllunio a allai effeithio ar yr AHNE.

- Angen cynnal gweithgarwch Cyd-bwyllgor mewn perthynas ag ymateb i gynigion datblygu.
- Cynnal a datblygu hygrededd a dylanwad y Cyd-bwyllgor fel ymgynghorai cynllunio.
- Mae'r tri ACLl angen sicrhau dull gweithredu cyson ar draws ffiniau gweinyddol.
- Trefoli pentrefi a dyluniad trefol gwael.
- Yr angen am ymateb mwy rhagweithiol i ddatblygiad anawdurdodedig yn yr AHNE.

- Nifer y ceisiadau cynllunio a gyfeiriwyd at y JAC
  - 2011/12 – 199
  - 2012/13 – 212
  - 2013/14 – 221
- % o sylwadau JAC a fabwysiadwyd gan ACLl
  - 2011/12 – 68%
  - 2012/13 – 72%
  - 2013/14 – 74%
- Nifer yr achosion datblygiad anawdurdodedig posibl y cyfeirir at yr ACLlau
  - 2011/12 – 13
  - 2012/13 – 21
  - 2013/14 – 10

Polisi a Chanllawiau Cynllunio

O fewn system dan arweiniad cynllun ar gyfer rheoli'r gwaith o ddatblygu polisi a chanllawiau cynllunio sy'n berthnasol yn yr elfen hanfodol o ddiogelu a gwarchod cymeriad ac edrychiad yr AHNE.

Mae'r awdurdodau cynllunio lleol yn cyhoeddi Cynlluniau Datblygu Lleol (CDLlau). Nodiadau Canllawiau Cynllunio Atodol Mabwysiedig (CCA) yn ategu cynlluniau datblygu. Mae'r Cydbwyllgor wedi paratoi Canllawiau Datblygu anstatudol ar gyfer yr AHNE. Mae polisi cynllunio cenedlaethol yn cael ei osod gan Lywodraeth Cymru, ac mae'r Cyd Bwyllgor fel arfer yn ymgynghori ar newidiadau arfaethedig i bolisi cenedlaethol.

- Polisïau clir a chadarn sydd eu hangen i gadw a gwella yr AHNE.
- Yr angen i'r Cyd-bwyllgor i ymgysylltu â'r broses Cynllun Datblygu Lleol; Canllawiau LlC bellach ddim yn gofyn i'r CDLlau i gynnwys polisïau cenedlaethol AHNE.
- Mae'r tri ACLl angen sicrhau dull gweithredu cyson ar bolisi a chanllaw AHNE ar draws ffiniau gweinyddol.
- Dim CCA penodol ar gyfer yr AHNE i gadw a gwella hynodrwydd lleol. Ni all Canllawiau Datblygu anstatudol gael eu mabwysiadu gan yr ACLl.
- Angen cynnal proffil AHNE a gweithgarwch Cydbwyllgor mewn perthynas ag ymateb i ymgynghoriadau cynllunio a pholisi eraill.

Cynlluniau Datblygu Lleol:
- Cynllun Datblygu Lleol Sir Ddinbych, 2006 - 2021 (a fabwysiadwyd 2013)
- Cynllun Datblygu Lleol Sir y Fflint 2015 - 2030 (I baratoi: ar gyfer ei fabwysiadu wedi'i gynllunio yn 2018)
- Cynllun Datblygu Lleol Wrecsam 2013-2028 (I baratoi: ar gyfer ei fabwysiadu wedi'i gynllunio yn 2018)

Cynlluniau Datblygu Unedol (bellach wedi eu disodli gan system Cynllun Datblygu Lleol):
- Cynllun Datblygu Unedol Sir y Fflint 2000-2015 (wedi fabwysiadu yn 2011)
- Cynllun Datblygu Unedol Wrecsam 1996 - 2011 (wedi fabwysiadu yn 2005)

Diwylliant a Phobl - Cymunedau Cynaliadwy

Naws Am Le

Cymunedol, perthyn, ymlyniad ac ymdeimlad o le. Yn gysylltiedig â hyn yw'r iaith Gymraeg, gwerthoedd cymunedol cryf ac ymdeimlad o falchder lleol sydd i gyd yn rhan o harddwch naturiol ardal. Mae dealltwriaeth bod 'y tir yn ein gwneud ni'r hyn yr ydym ni'.

- Diffyg ymwybyddiaeth o'r AHNE a'i ddibenion o fewn rhannau o'r cymunedau lleol.
- Cymuned heb ganolbwynt a chamau gweithredu gwirfoddol sy'n cyfrannu at hynodrwydd lleol.

Poblogaeth

Mae'r AHNE yn denau ei phoblogaeth ond mae rhywfaint o amrywiaeth ar draws yr ardal. Yn bennaf, Dyffryn Dyfrdwy yw'r fwyaf poblog oherwydd trefi mwy o ran maint fel Llangollen a Chorwen. Fodd bynnag, mae nifer o aneddiadau mwy o ran maint a phoblogaeth yn agos at Fryniau Clwyd megis yr Wyddgrug, Rhuthun, Prestatyn, Y Waun a chyrion tref Wrecsam.

Mae proffil oedran yr AHNE yn dangos poblogaeth hŷn na Chymru,Sir Ddinbych a Sir y Fflint.

Mae nifer y teuluoedd â phlant dibynnol wedi codi rhwng 2001 a 2011, yn arbennig yn ardal orllewinol yr AHNE.

- Wrth i ddisgwyliad oes gynyddu, bydd nifer y bobl hŷn yn cynyddu yn y gymdeithas. Bydd cynnydd sydyn yn nifer y bobl dros 80 oed yn gweld cenhedlaeth awyddus i ymlacio, ond a allai fod yn amharod (neu'n methu) teithio yn bell.
- Dros y pymtheg mlynedd diwethaf, mae cynnydd parhaus yn y gyfradd genedigaethau wedi achosi ffyniant babanod bach.
- Bydd neiniau a theidiau yn 'ieuengach' nac erioed o'r blaen; a bydd gwarchod y plant ar eu hymddeoliad yn golygu mai dyna fydd yn blaenoriaethu eu hamser hamdden.
- Pwysau a chyfleoedd sy'n codi o agosrwydd yr AHNE i boblogaeth llawer mwy.

- Poblogaeth preswyl (2011) -18,690
  - 8,000 o'r rhain yn Nyffryn Dyfrdwy
- Dwysedd Poblogaeth (2011)
  - Gogledd – 0.7 (person bob sgwâr km)
  - Gorllewin – 0.4
  - Dwyrain – 0.4
  - De - 0.4
  - Cymru 1.5
- Families with dependent children
  - Gogledd – 378
  - Gorllewin – 839
  - Dwyrain – 426
  - De - 301

Tai

Mae'r AHNE yn ardal ddeniadol i fyw. Mae hefyd o fewn amrediad cymudo rhwydd o ganolfannau cyflogaeth mawr megis Glannau Dyfrdwy, Caer, Wrecsam a thu hwnt. Mae hyn yn dylanwadu ar y farchnad dai leol trwy wthio prisiau tai i fyny, yn aml tu hwnt i'r hyn y gall llawer o bobl leol ei fforddio. Mae cyfanswm yr eiddo cymdeithasol / ar rent i'r cyngor a chymdeithasau tai yn gyfyngedig yn yr AHNE. Mae problemau o argaeledd a fforddiadwyedd i bobl leol yn gwaethygu oherwydd canran uwch na chyfartaledd Cymru o ail gartrefi / cartrefi gwyliau mewn rhannau o'r AHNE.

- Cynyddu nifer ac ystod y tai fforddiadwy yn yr AHNE i ddiwallu anghenion lleol.
- Mae lefelau uchel o alw am lety cymdeithas tai/ tai cyngor mewn rhai ardaloedd.
- Yr angen am bolisïau cynllunio cadarn i sicrhau bod datblygiadau tai newydd fforddiadwy a'r angen yn lleol yn cael eu hateb.

- 368 o Dai Cyngor yn ardaloedd AHNE Sir Ddinbych a Sir y Fflint.
- Nifer tai cyngor sir Wrecsam yn anhysbys).
- Nifer yr anheddau yn anhysbys Rhestr Aros y Cyngor / Cymdeithas
- Tai yn anhysbys Ail gartrefi yn yr AHNE yn anhysbys

Cyflogaeth

Mae cyfran uchel o drigolion AHNE yn economaidd weithgar o'i gymharu â chyfartaledd Cymru ond mae'r rhan fwyaf yn cymudo allan o'r ardal i drefi a chanolfannau eraill o gyflogaeth gerllaw. Felly, nid yw'r ardal yn arddangos lefelau uchel o hunangynhwysiant economaidd, sy'n gallu effeithio ar gydlyniant cymunedol. Y sector cyhoeddus yw'r ffynhonnell fwyaf o gyflogaeth, ond mae amaethyddiaeth a choedwigaeth yn parhau i fod yn gyflogwyr pwysig o'i gymharu â chyfartaledd Cymru.

- Diffyg hunangyfyngiant economaidd yn arwain at llai o bobl wedi 'ymwreiddio' yn eu hardal leol a llai o ymdeimlad o gymuned.
- Mae llai o swyddi lleol na'r boblogaeth sy'n gweithio.
- Lleihad yn y nifer o ddaliadau amaethyddol sy'n weithredol a chynnydd cyffredinol ym maint cyfartalog y daliadau hyn.
- Adnoddau i ddarparu Twristiaeth Cynaliadwy yn yr AHNE Strategaeth a Chynllun Gweithredu.

- Nifer y trigolion sy'n gweithio yn anhysbys
- Nifer o swyddi yn yr AHNE yn anhysbys
- % o boblogaeth economaidd weithgar (2011)
  • Dwyrain 70% • Gogledd 67%
  • Gorllewin 67% • De 68% • Cymru 66%
- % y trigolion sy'n byw ac yn gweithio yn yr AHNE yn anhysbys
- % o'r trigolion a gyflogir mewn amaethyddiaeth neu goedwigaeth (2011)
  • Dwyrain 5.4% • Gogledd 5.6%
  • Gorllewin 9.3% • De 4%
- Nifer y daliadau amaethyddol gweithredol yn anhysbys.
- Maint cyfartalog daliad amaethyddol yn anhysbys.
- Nifer y busnesau sy'n gysylltiedig â thwristiaeth yn cefnogi'r AHNE yn anhysbys.
- % o'r boblogaeth sydd wedi ymddeol (2011)
  • Dwyrain 20% • Gogledd 20%
  • Gorllewin 21% • De 18%
- Lefelau o anghyflogaeth hir dymor (2011)
  • Dwyrain 0.9% • Gogledd 1.6%
  • Gorllewin 1.2% • De 1.7% • Cymru 2.4%

Diwylliant a Phobl - Cymunedau Cynaliadwy

Cyfleusterau a Gwasanaethau

Mynediad i gyfleusterau a gwasanaethau lleol fel ysgolion, siopau, swyddfeydd post, mannau cyfarfod cymunedol a chludiant cyhoeddus i gyd yn cyfrannu at ymdeimlad o les cymunedol. Gall mynediad i wasanaethau o'r fath yn yr AHNE fod yn gyfyngedig. Gwasanaethau gwledig yn dirywio ac yn parhau i fod o dan fygythiad o ystyried y rhagolygon economaidd ac ymarferoldeb darparu cyfleusterau o'r fath mewn ardaloedd sydd â phoblogaeth ynysig a phrin.

- Cynnal cyfleusterau a gwasanaethau allweddol gwledig presennol sy'n cwrdd ag anghenion pobl leol, ac atal rhag colli rhagor o gyfleusterau o'r fath.
- Adolygiad o ddarpariaeth addysg a nifer yr ysgolion gwledig.
- Datblygu mynediad i gyfleusterau a gwasanaethau newydd fel band eang cyflymder uchel a rhwydwaith ffonau symudol.
- Sicrhau cysylltiadau rhwydwaith trafnidiaeth gyhoeddus effeithiol i ganolfannau gwasanaeth.

- 40 o fannau addoli yn yr AHNE.
- Cyfleusterau yn ardal Sir Ddinbych o'r AHNE.
  - 57 o dafarndai / gwestai / bariau.
  - 118 o siopau.
- Nifer yr ysgolion cynradd yn yr AHNE – 14
- Nifer wedi cofrestru yn yr ysgol yn anhysbys
- Nifer o aneddiadau sydd â thafarndai - 21 (68%)
- Nifer o aneddiadau gyda neuadd gymunedol - 17 (55%)
- Nifer o aneddiadau gyda siop / Swyddfa Bost - 13 (42%)
- Nifer o aneddiadau gyda gwasanaeth bws dyddiol rheolaidd - 19 (61%)
- 'Mannau gwan' ar gyfer Band Eang - anhysbys
- Nifer y 'mannau gwan' ar gyfer rhwydwaith ffôn symudol - anhysbys

SHEPHERDS HUT
DRINKS
SNACKS
LOCAL HOMEMADE CAKES
LOCAL CRAFTS
LOCAL INFORMATION